

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ VA SUV XO'JALIGI VAZIRLIGI
SAMARQAND QISHLOQ XO'JALIK INSTITUTI
VETERINARIYA, ZOOTEKNIYA VA QORAKO'LCHILIK
FAKUL'TETI
“PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA O'QITISH METODIKASI”
KAFEDRASI
KASB TA'LIMI METODOLOGIYASI FANIDAN

REFERAT

MAVZU: **KASB TA'LIMIDA ISHLAB CHIQARISH TA'LIMI ASOSLARI**

Bajardi: D.Eshniyozova

Tekshirdi: G.Amirova

SAMARQAND 2012 y.

KASB TA'LIMIDA ISHLAB CHIQRISH TA'LIMI ASOSLARI

REJA:

1. Ishlab chiqarish ta'limining umumiy masalalari

2. Ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari

Ishlab chiqarish ta'limining umumiy masalalari.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (O'MKXT- Umumiy ta'lim tizimidagi mustaqil ta'lim turi bo'lib, umumiy o'rta ta'lim negizida amalga oshiriladi. O'MKXT oliy o'quv yurtlarida (muassasalarida) o'qishni davom ettirish yoki kasbiy faoliyat bilan mashg'ul bo'lish xuquqini ta'minlaydi.

Kasb-hunar ta'limi-aniq kasb va ixtisoslik bo'yicha ma'lum darajada bilimlar, ko'nikmalarni egallash jarayoni va natijasi.

Kasb- maxsus tayyorgarlik va ish tajribasi natijasida ma'lum bir sohada kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun nazariy bilimlar majmuasini amaliy ko'nikma va malakalarni egallash, unga jismoniy imkoniyat, aqliy qobiliyat va yuridik xuquqlarni ta'minlovchi insoniy mehnat faoliyatining turi.

Ixtisoslik-biror kasbdoyirasida ma'lum bir faoliyat turi uchun maxsus tayyorgarlik va ish tajribalari orqali erishilgan zaruriy bilimlar, ko'nikma va malakalar majmuasi.

Kasbiy faoliyat sohasi-kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning qo'llanish doirasi. Uning nomlanishi iqtisodiy-ijtimoiy sohalari nomlari bilan moslashtiriladi.

Kasbiy tayyorgarlik-aniq kasbiy faoliyat doirasida ish bajarishga imkon beruvchi bilimlar, ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi jarayon.

Malaka-muayyan mehnat faoliyatini bajarish uchun lozim bo'lgan nazariy va umumta'lim va kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar majmuasining majmuasi.

Ishlab chiqarish ta'limi va uning mazmuni

Ma'lumki, pedagogika fani asosida shakllanib (didaktika) tashkil topgan yangi soxa kasbiy pedagogika (kasbiy texnika) bo'lib, u asosan ishlab chiqarish ta'limi nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanadi.

Hozirgi paytda kasb-hunar o'quv muassasalarida malakali mutaxassislarni tayyorlash ikkita mustaqil qismdan iborat, ya'ni nazariy va ishlab chiqarish ta'limi.

Yaqin kunga qadar «Ishlab chiqarish ta'limi» deganda faqatgina birorta kasbga tayyorlashda amaliy o'qitishni tushunilib kelgan bo'lsa, 1958-60 yillarda maktablarga ishlab chiqarish ta'limi kiritilishi munosabati bilan nazariy va amaliy o'qitish amalga oshirila boshlandi.

Nazariy ta'lim

Kasb-hunar bilim yurtlarining o'quv rejalarida nazariy va ishlab chiqarish ta'limi ko'zda tutilgan. Nazariy bilimning vazifasi, mazmuni, usullari, tashkiliy shakllari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bitta maqsadga ya'ni yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga qaratiladi. Shuning uchun nazariy va ishlab chiqarish ta'limi o'quv muassasalaridagi o'quv jarayonining mustaqil, ammo o'zaro aloqador qismlari hisoblanadi.

Ta'limda nazariy dars soatlari bilan amaliy mashg'ulotlarning soatlari ma'lum nisbatda bo'lishi lozim. Bunda o'quvchilar o'rganilayotgan fan bilan tanish emasligini, o'zlashtiriladigan bilimlar ular uchun yangiligini nazarda tutish zarur.

Shunday qilib, Nazariy ta'lim o'quvchilarning umumiy bilim, ijtimoiy, umumkasbiy va maxsus fanlarni o'rganishlarini o'z ichiga olib, ularda o'rganilayotgan kasbni ongli tarzda mustahkam va chuqurroq egallashlari uchun zarur hajmdagi bilimlar sistemasini shakllantirish hamda ishlab chiqarish malakasini yanada oshirishni maqsad qilib qo'yadi.

Bilim deganda bir maqsadga qaratilgan pedagogik jarayon, mustaqil o'qish, hayotiy va ishlab chiqarish tajribasi natijasida shakllanadigan va xotirada mustahkamlanib qoladigan o'quvchilarning fanlar va real voqyelik hodisalari haqidagi, tabiat va jamiyat qonunlari haqidagi tasavvurlari, tushunchalari va mulohazalari tushuniladi.

Umumkasbiy fanlar o'z mazmuni va o'quv jarayonidagi o'rni jihatidan umumiy ta'lim va maxsus turkumdagi fanlar o'rtasidagi o'ziga xos bog'lovchi bo'g'in hisoblanadi.

Maxsus fanlarni o'rganishning vazifasi-o'quvchilarning muayyan kasbga muvofiq mashinalar, mezanizmlar, apparatlar, asboblari va shu kabilarning sistemasi haqida, ishlab chiqarish texnologiyasi va uni tashkil etish, materiallar to'g'risida bilim olishlaridan iboratdir.

Ishlab chiqarish ta'limi

Ishlab chiqarish ta'limining asosiy vazifasi -kelgusida malakali mutaxassis bo'lib yetishadigan o'quvchilarni muayyan kasb sohasida bevosita faoliyat ko'rsatishga tayyorlashdan, ya'ni bilimlarni amaliyotga tadbiq etishga o'rgatishdan, zarur kasb ko'nikmasi va malakasini shakllantirishdan iborat.

Malaka - o'quvchilarning mehnat jarayonidagi harakatni (yoki harakatlar majmuasi) muayyan sharoitda maqsadga muvofiq bo'lgan harakat usullaridan foydalanib va shu tufayli mehnatda ijobiy natijalarga erishib, ongli va to'g'ri bajarishga tayyor (qobiliyatli) bo'lishlaridir.

Ko'nikma-malakaning tarkibiy qismi bo'lib, haraktning ayrim qismlarini nihoyatda aniq, tez va maqsadga muvofiq tarzda o'z-o'zidan bajarish qobiliyatini ifodalaydi va bu narsa o'quvchilarda ko'p martatakrorlash- mashqlar natijasida yuzaga keladi.

Ishlab chiqarish ta'limi-malakali tayyorlash jarayonining g'oyat muhim tarkibiy qismi bo'lib unga umumiy o'quv vaqtining katta qismi ajratiladi.

Ishlab chiqarish ta'limining asosiy muammolari:

1997 yilda qabul qilingan Kadrlar tayyorlash milliy dasturida kasb-hunar ta'limiga asosiy e'tibor qaratilgan bo'lib, uni har tomonlama rivojlantirishni ko'zda tutadi va bu muammo shu kunning asosiy ekanligini takidlanadigan uning nazariy va amaliy tomonlarini takomillashtirishni taqazo etadi.

Kasb-hunar ta'limida ishlab chiqarish ta'limini ishlab chiqarish va o'qitish muammolar bilan chambarchas bog'langan.

Ishlab-chiqarish ta'limining asosiy muammolaridan biri bo'lib:-uning mazmunini ishlab chiqish hisoblanadi.

- ❖ Ishlab chiqarish ta'limida nazariy va amaliy bilim berish mazmunini qayta ko'rish;
- ❖ Ishlab chiqarish ta'limi tizimi bo'lib, u mazmun, o'qitish usullari va o'qitish jarayonini birgalikda xal etishni taqazo etadi.

Kasbiy ta'lim muammolari

Kasbiy ta'lim umumiy ta'limdan o'zining ta'lim maqsadi, o'rgatish maqsadi, o'zlarining dasturlari va dastur mazmunining tanlanishi, o'qitishda amaliy faoliyat bilan bog'lanish (ustaxonalarda kengash, korxonalarda ishlash va o'qitish usullari) va boshqalar bilan oshiriladi.

Kasbiy ta'limda kasbiy fanlar dasturini ishlab chiqishda kasbiy tavsifnoma talablaridan kelib chiqadi. Umumta'lim va kasbiy ta'lim jarayonlari asosida bir-biriga o'xshash bo'lsada, chunki ko'p xollarda bir xil didaktik prinsiplar, metodik usullar qo'llaniladi, kasbiy ta'limda nazariy va amaliy o'qitish jixatlari bilan tubdan ajraladi. Chunki, bu yerda ta'lim jarayoni ko'pincha ishlab chiqarish bilan birgalikda olib boriladi, u yerda ular o'rganiladi, ishlab chiqariladi, faoliyat ko'rsatiladi.

Ishlab chiqarish ta'limi bosqichlari

O'quvchilarning ko'pchilik kasblar bo'yicha ishlab chiqarish ta'limi uchta asosiy bosqichga: a) o'quv ustaxonalarida, o'quv maydonlarida, o'quv laboratoriyalarida, bilim yurtining o'quv xo'jaliklaridagi ishlab chiqarish ta'limi; b) ishlab chiqarish sharoitlari (korxonalarda, qurilishlarda, xo'jaliklarda) ishlab chiqarish ta'limi; va nihoyat v) ishlab chiqarish tajribasiga bo'linadi. Har bir bosqich o'ziga xos maqsadga va o'quv jarayonida o'z o'rniga ega bo'lib, kasb xususiyatiga qarab ular

turli muddatli bo'ladi va u ishlab chiqarish ta'limi dasturi bilan belgilanadi. O'quvchilarning ishlab chiqarish ta'limi ustози rahbarligida amalga oshiriladi. Bu ustoz o'ziga biriktirilgan gruppaga bilim yurtidagi ta'limning boshidan oxirigacha rahbarlik qiladi.

Pedagogikada ta'lim jarayoni (o'quv jarayoni) deganda o'qituvchining hamda uning rahbarligidagi o'quvchilarning bilimlar, ko'nikmalar va malakalar sistemasini ongli va mustahkam o'zlashtirishga, ularni hayotga tadbiq etish masalasini shakllantirishga mustaqil fikr yuritishga, bilish qobiliyatlarinin rivojlantirishga aqliy va jismoniy mehnat madaniyatini egallashga qaratilgan izchil va o'zaro bog'liq harakatlarning majmui tushuniladi.

O'quv jarayonining bir qismi hisoblangan ishlab chiqarish ta'limi uchun uning barcha umumiy qonuniyatlari ham xosdir. Ishlab chiqarish ta'limining o'ziga xos jixati avvalo shundan iboratki, bunda o'quv jarayoni o'quvchilarning unumli mehnati davmida amalga oshiriladi. Bu esa o'quv jarayonining o'ziga xosligini (uning mazmuni, o'quvchilarning o'quv faoliyati, ustozning ta'lim berish faoliyati, ta'lim vositalarini, ya'ni uning barcha asosiy takbiy qismlarini) keltirib chiqaradi.

Ishlab chiqarish ta'limining mazmuni tegishli kasbdagi ishchining mehnat faoliyatini hamda malaka darajasini (razryad, sinf, kategoriya va hakoazolarni) tahlil qilish asosida belgilanadi. Bunday taxlil shuni ko'rsatadiki, ishchining mehnat faoliyati kasbidan qat'iy nazr quyidagi vazifalarni rejalashtirish; tayyorgarlik; amalga oshirish; nazorat va; ishlab chiqarish jarayoniga xizmat ko'rsatish vazifalarini o'z ichiga oladi.

Ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish topshiriq bilan tanishishni, materiallarni, texnologiya jarayonlari, asboblar, moslamalarni tanlashni, zarur hisoblash ishlarini, ishni ijro etish rejasini tuzishni o'z ichiga oladi.

Ishlab chiqarish jarayoniga tayyorgarlik-materiallar, asboblar, uskunalarni ishhga taxt qilishdir.

Ishlab chiqarish jarayonini amalga oshirish-qo'lda bajariladigan operatsiyalarni amalga oshirish, ishlayotgan uskunalarni boshqarish, apparatlar va qurilmalarda ro'y berayotgan texnologiya jarayonlarini sozlab turishdir.

Ishlab chiqarish jarayonini nazorat qilish texnologiya jarayonining borishini, ishchining o'z faoliyati, uskunar ishi, mahsulot sifatini tekshirishni va baho berishni o'z ichiga oladi.

Ishlab chiqarish jarayoniga xizmat ko'rsatish uskunalrga qarov, nosozliklarni bartaraf etish, ish o'rnin tashkil qilshdan iboratdir.

Demak, o'quv muassasasida o'quvchilarga ishlab chiqarish ta'limi berishning asosiy vazifasi –ularga o'z kasblari uchun xos bo'lgan ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish, tayyorlash, amalga oshirish, nazorat qilish va xizmat ko'rsatishga o'rgatishdan iborat.

Mutaxassis bajaradigan ana shu vazifalarning tegishli kasbga va malaka darajasiga muvofiq aniq mazmuni kasbiy mahorat tavsifnomasida aks etadi. Bu xujjat ishchining bajaradigan ish va kasblari bo'yicha umumdavlat yagona ta'rif-mahorat ma'lumotnomasi asosida tuziladi. Unda o'quvchi bilim yurtidagi ta'lim olish davomida egallashi lozim bo'lgan bilim va malakalarga asosiy talablar qayd etilgan. Mahorat tavsifnomasi bilim yurtida mutahassislarni tayyorlash mohiyatini belgilovchi asosdir. Hozirgi kunda bu vazifani davlat ta'lim standartlari boshqaradi. Bu asosda dastur tuziladi.

Ishlab chiqarish ta'limi mazmunini belgilovchi asosiy davlati xujjati bo'lgan ishlab chiqarish ta'limi dasturlarida bayon qilinadi. Ishlab chiqarish ta'limi dasturida o'quv materialining murakkabligiga qarab mehnat jarayonlarini bajarishning o'zaro bog'liq yo'llari, operatsiyalari va usullari muayyan tartibda joylashtirilgan mavzularga (oddiydan murakkabga tomon) birlashtiriladi.

Ishlab chiqarish ta'limi jarayoni ta'limning turli metodlaridan foydalanilgan holda turli ko'rinishda amalga oshiriladi. Ta'lim shakllari deganda o'quvchilarning o'quv ishlab chiqarish faoliyati xususiyatini belgilovchi ta'lim jarayonini tuzish usullari, bu faoliyato'qituvchi (ustoz) rahbarligi va mashg'ulot tuzilishi tushuniladi. O'quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan o'qituvchi ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etishda shakllarini farqlay olish kerak.

Ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari

Tashkiliy shakl deganda o'qituvchining, ishlab chiqarish ta'limini ustasining qo'yilgan maqsadga erishish uchun kasb-hunar ta'limi o'quv muassaslari o'quvchilarining o'quv ishlab chiqarish faoliyati xususiyatini belgilovchi ta'lim jarayonining tuzish usullari, tashkil etish va unga rahbarlik qilish usuli tushuniladi.

Ishlab chiqarish ta'limini rivojlantirish, takomillashtirish va uni amalda qo'llash uchun tashkiliy shakllarning nazariy asoslarini ishlab chiqish va amalga joriy etish imkoniyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari muammosi bo'yicha xilma xil fikrlar, muloxazalar, xulosalar mavjud bo'lib A.A. Budarno'y jamoaviy (kollektivnoy), guruxli va yakka shakllarni tashkiliy shakllarini kiritsa; praktikum, seminar, fakultativlar, ekskursiyalar, uy vazifasi va qo'shimcha darslari; (Yu.K.Babanskiy, M.N. Skatskiy, G.I. Potashnik, S.M.Tyunnikov); didaktikada mehnat ta'limini shakllarini 2 guruxga bo'linadi; o'quv ustaxonalarida amaliy mashg'ulotlar va ishlab chiqarishdagi ta'lim. Shu sababli ham akademik S.Ya.Batishev birinchilardan bo'lib ta'limning tashkiliy shakllarini turkumlashtirish (klassifikatsiya) guruxlarni tavsiya etadi. Y'ani;

- ta'lim jarayonining boshqarish bo'yicha o'qituvchining faoliyati turlari va mazmuni:

- ta'lim jarayonida o'quvchilarning faoliyat turlari va mazmuni:
- ta'lim o'tkazish joyi.

Ko'pchilik mualliflar ta'limining tashkiliy shakllari deganda o'quvchilarning faoliyatini tashkil qilish bilan bog'lashadi.

Ko'pchilik mualliflarning ta'limining tashkiliy shakllari xaqidagi muloxazalarini e'tiborga olgan xolda tashkiliy shakllarning quyidagi turkumini tavsifiya etish mumkin:

- o'quv jarayonni xarakterlovchi dars, ekskursiya, maslahat berish (konsultasiya) ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy jarayonlari;
- o'quvchilarning o'zaro xaraktdagi xarakterlari bilan bog'liq ta'limning tashkiliy shakllari, frontal zvenoli, brigadali va yakka tartibda (individualniy)
- o'quv jarayonini o'tkazish joyi bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari;
- ishlab chiqarish ta'lim ustasining guruhga bog'langanlik yo'li (sposob) bilan bog'liqlik tashkiliy shakl.

Yuqorida qarab chiqilgan ta'limning tashkiliy shakllari shartli ravishda belgilangan bo'lib, ko'rsatilgan birinchi shakl keng yoritilgan bo'lganligi sababli biz keyingilarga ko'proq to'xtalib o'tamiz. Ammo, shuni ta'kidlash zarurki, bu ta'limning hamma shakllari bitta maqsadga qaratilgan, ya'ni o'quv jarayonini maqbullashgan holatini tashkil etish va maqsadga erishish.

Ishlab chiqarish ta'limining ba'zi tushunchalari.

Antonina Pavlovna Belyayevaning fikri bo'yicha ishlab chiqarish ta'limi jarayoni bu o'rgatuvchi, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi jarayondir. Shuning uchun ham bu jarayonni boshqarish moslanuvchan (gibkoy) ijodiy va tezkor bo'lishi kerak.

Ishlab chiqarish ta'limi bu aqliy, fizik faoliyat natijasida kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan o'quv jarayonidir.

Ta'limning tashkiliy shakllarida quyidagi atamalar ko'a ishlatiladi (shakl, mazmuni, tashkiliy shakl).

Shakl bu mazmunining xar xil ko'rinishdagi (modifikasiya) ko'rinishi – ko'rsatish, ifodalanish va turlardir.

Mazmun deganda tashkil etuvchi jarayon yoki elementlarning ma'lum tartibda umumlashtirilib tashkil etuvchi xodisa yoki predmet tushuniladi.

Forma bu o'quv jarayoni elementlarining o'zaro uzviy bog'langan, tuzilish jixatidan umumlashgan shakldir.

Shunday qilib ishlab chiqarish ta'limi tashkiliy shaklining asosiy vazifasi butun o'quv jarayoni tizimi tuzilishini tashkil qilishdan iboratdir.

Ishlab chiqarish ta'limini tashkiliy shakllari tipologiyasi

ICHT takomillashtirish ICHT mazmunidagi xilma xil elementlarni ajratib olish, ularni tartibga solish va ICHT tashkiliy shakllarini tipologiyasini targ'ib toptirish bilan bog'liq.

Tipologiya deganda odatda ilmiy tushunish–(poznaniya) usulini tushuniladi, uning asosida ma'lum xususiyatiga ega bo'lgan obyektlar tizimi va ularning turkumini umumlashtirilgan modeli yoki turi tushuniladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi o'quv muassaslaridagi o'quv ishlab chiqarish jarayonining yetakchi xarakteristikasidan biri bo'lajak mutaxassislarning unumli mehnatda ishtirok etishidir.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki ishlab chiqarish ta'limini amalga oshirish mumkin bo'lgan obyektlarni uch guruhga bo'lish mumkin: o'quv, o'quv ishlab chiqarish obyektlari va ishlab chiqarish, muassassi.

- O'quv obyektlariga o'quvchilarning unumli mehnatda ishtirok etmasliklari, yoki ular mahsulot chiqarishda qatnashmasliklari; o'quv ustaxonalari, laboratoriyalar, trenajerlar va boshqalar. Bu obyektlarda o'quvchilar asosan mashqli ularni amalga oshirib umummehnat va kasbiy malaka va ko'nikmalarni shakllantiradi;
- O'quv ishlab chiqarish obyektlariga; o'quv muassasidagi o'quv sexlari, o'quv ishlab chiqarish korxonalari o'quv ishlab chiqarish ustaxonalari hada korxonalarda tashkil qilingan o'quv sexlari. Bu obyektlarning asosiy vazifasi o'quv obyektlarida ishlab chiqarish ta'limi jarayonida shakllangan umummehnat kasbiy malaka va ko'nikmalarni takomil-lashtirishdir. Shu bilan birga bu obyektlarda tayanch korxonaning buyurtmasi bo'yicha real maxsulotlarni ham chiqarishadi. Hamma o'quv ishlab chiqarilish korxonalarida ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan o'quv ishlab chiqarish ishlari bajariladi. Bu sexlarda har doim korxonalarning (zavodning) injineri, ustasi yoki tajribali ishchisi qatnashadi. Ular texnologik intizomni saqlash, maxsulotlarni komplektasiya siklini kuzatishadi. Bu sexlarda o'quvchilarga pedagogik rahbarlik qilishini ICHT ustasi bajaradi.
- Ishlab chiqarish muassassi ishlab chiqarish ta'limi jarayoni amalga oshiriladgan orxonalar sexlari kiradi. Bu sexlarda o'quvchilar ishlab chiqarish ta'limini va amaliyotini amalga oshirishlari mumkin bo'lib, o'quvchilarga malakali ishchilar biritirilgan bo'ladi va ishlab chiqarish ta'limi ustasining o'rni biroz bo'shashadi. Bu yerda o'quvchilar rejadagi maxsulotlarni tayyorlashadi va ish xaqqi olishadi

Ishlab chiqarish ta'limining shakllari.

Ishlab chiqarish ta'limi jarayoni ta'limning turli metodlarida foydalanilgan xolda turli ko'rinishda amalga oshiriladi.

Ta'lim shakllari deganda o'quvchilarning o'quv ishlab chiqarish⁹ faoliyati xususiyatining belgilovchi ta'lim jarayonini tuzish usullari, bu faoliyatga ustozning rahbarligi va mashg'ulot tuzilishi tushuniladi. O'quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan o'quvchilar o'quv ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish shakllarini bir biridan farqlay olishi kerak.

ICHT asosiy vazifasi o'quvchilarda o'qish faoliyatini unig har xil bosqichlarida shakllantirishdan iboratdir.

ICHT quyidagicha klasifikasiyalanadi:

1. O'quv jarayonini o'tkazish joyiga qarab;
2. O'quvchilarning o'quv faoliyati turli ko'rinishiga qarab;
3. Ishlab chiqarish ustasining o'quvchilarga biriktirib qo'yilganligiga qarab.

ICHT jarayonida ish obyektlari bo'lib: laboratoriya, trinajyorlar, o'quv ustaxonasi, o'quv ishlab chiqarish ustaxonasi, o'quv sexi, korxona sexi.

O'quv jarayonini o'tkazish joyi bilan bog'liqlikdagi ishlab chiqarish ta'limini tashkiliy shakllari.

Ko'p xollarda ishlab chiqarish ta'limi (ICHT) xilma xil joylarda tashkil qilinadi. Ya'ni:

- Ishlab chiqarish ta'limini o'quv muassasining o'quv ustaxonalarida tashkil qilish;
- ICHT laboratoriyalarida tashkil qilishi;
- ICHT poligon sharoitlarida tashkil qilishi;
- ICHT trenajerlarda tashkil qilishi;
- ICHT o'quv sexlarida tashkil qilish;
- ICHT bazaviy korxonalar sexlarida tashkil qilish;
- ICHT ajratilgan (shtatli) ishchi joylrdada tashkil etish.
- ICHT ishlab chiqarish sharoitida tashkil qilish.

1. ICHT o'quv ustaxonalarida tashkil etish. Bunda xar bir o'quv muassasida har bitta kasb bo'yicha o'quv ustaxonalari tashkil etilgan bo'ladi. Bu o'quv ustaxonalari jixozlangan bo'lib, uning asosiy vazifasi o'quvchilarning texnika va texnologiya asoslarining o'rganishga, unumli mehnatni tashkil qilish va umumehnat, kasbiy ko'nikma va malakalar asoslarini o'zlashtirishga asos yaratadi. O'quv ustaxonalari o'z navbatida o'quv ustaxonalari va o'quv ishlab chiqarish ustaxonalariga bo'linadi. O'quv ustaxonalarida asosan mashqlar orqali umumehnat va kasbiy malaka va ko'nikmalar shakllantiriladi. Bunda unumli mehnat amalga oshirilmaydi ya'ni qatnashishmaydi.

O'quv ishlab chiqarish ustaxonalari esa ishlab chiqarish sharoitiga moslashtirilgan bo'lib, bu yerda o'quvchilar ishlab chiqarish ta'limi dasturi asosida malaka va ko'nikmalarga ega bo'lish bilan birga unumli mehnat bilan shug'ullanadilar. O'quvchilarga o'quv ustaxonalari va ishlab chiqarishning o'quv uchastkalarida ishlab chiqarish ta'limi berish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli darsdir.

Ishlab chiqarish ta'limi darsi o'quvchilar yoshiga qarab odatda 6 yoki 7 soat davom etadi.

Ishlab chiqarish ta'limi darsining tuzilish uchta asosiy elementni; kirish instruktaji, o'quvchilarning mashqi (mustaqil ishi) hamda ularga ustozning joriy instruktaj berishi, yakunlovchi instruktajni o'z ichiga oladi.

Kirish instruktajining asosiy vazifasi—bo'lajak o'quv ishlab chiqarish jarayonining maqsadlari, uning shart-sharoitlari, bajarish vositalari, usullari va xususiyatlari shuningdek nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish usullari xaqida to'la va keng tasavvur berishdan iborat. Ustozning o'quvchilarga joriy instruktaj berishining asosiy vazifasi – o'quv ishlab chiqarish ishlari bajarilayotganida ularning faoliyatiga rahbarlik qilish, o'quvchilarning erishgan muvafaqiyatlarini nazoart hamda tahlil qilish, ularning bilimlari, ko'nikmalari, malakalarini tekshirish va baholashdan iborat.

Yakunlovchi instruktajdan maqsad—darsga yakun yasashdir.

2. IChT laboratoriyalarida tashkil etish. Ba'zi kasblar bo'yicha IChT dasturlarida laboratoriya ishlarini bajarish ko'zda tutiladi. Masalan radiomexanizmlarni maishiy xizmat va radio televizion apparaturalarini sozlash, ta'mirlash bo'yicha mavzularni o'tishda laboratoriya ishi ko'zda tutilgan.

Laboratoriya ishlarini o'tishda o'quvchilarda nazariy bilimlar mustaxkamlanib, o'rganish jarayonida hisoblash ishlari bo'yicha malaka va ko'nikmalar shakllanadi.

O'quv laboratoriyalarida o'quv tadqiqot ishlari xaqida ham ishlar amalga oshirilishi mumkin bo'lib, ular maxsus uskunalar, priborlar, xarakatlanuvchan modellar, moketlar, mashina va mexanizmlar bilan jixozlangan bo'lib laboratoriyalarda o'quv faoliyat brigada, zveno shaklida tashkil qilinadi.

3. IChT poligon sharoitida tashkil qilish ko'p xollarda o'quv sharoitida o'quvchilarda malaka va ko'nikmalarni shakllantirish uchun ishlab chiqarish aniq sharoit vositasini tashkil etib bo'lmaydi. Shuning uchun ham kasbiy malaka va ko'nikmalarni shakllantirishni amalga oshirish bo'yicha konstruksiyalar, katta gabaritli qurilmalar mashinalar, mexanizmlar bilan jixozlangan maydonlar tashkil qilinadi. Bu maydonchalarni poligonlar deb ataladi. Poligonlarga: avtotransport vositalari joylashgan, o'quv qurilma maydoni xilma-xil qurilma, mashina va mexanizmlar, kranlar xarakat maydoniga ochiq maydonlar, geologik va geodezik ishlarni amalga oshirish uchun o'quv dalalar va boshqalar kiradi.

O'quv poligonlarida quyidagi ishlar amalga oshiriladi. K/x yo'nalishidagi o'quv muassasasi poligonda mashina va mexanizmlarni ishga tayyorlash va boshqarish, texnikaviy tizmat ko'rsatish; qurilish yo'nalishi bo'yicha yuklash, tushirish, tashish, ko'tarish o'rnatish va xakozolar.

Shunday qilib poligonlar o'quvchilarda ishlab chiqarish sharoitiga mos kelgan xolda ularda malaka va ko'nikmalari. Shakllantirish muammolari xal qilinadi.

4. IChT trenajyorlarida tashkil qilish. Trenajyorlar bu ishlab chiqarish vositasini aniq tasvirlovchi va nazorat axborot qurilmasidir. Trenajyorlar yordamida o'quvchilarni ishlab chiqarish sharoitiga tayyorlash va kasbi bo'yicha malakaga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ya'ni, trenajyorlarda ko'p martalab mashqlar qilinib ko'nikma va malakalar shakllantirilib so'ngra ishlab chiqarish sharoitiga o'tiladi ya'ni real moslama va qurilmalarga.

5. O'quv sexlarida IChT tashkil etish. Bu yangi tashkiliy shakl bo'lib, bunda ishlab chiqarish obyekti ishlab chiqarish sharoitiga aniq moslashtirilgan. Ya'ni keyinchalik ishlashi mumkin bo'lgan muxit. Bu yerda real maxsulotlarni chiqarish texnologiyasi asosida jixozlar joylashtirilgan bo'ladi va real sex sharoitini tashkil qiladi va o'quvchilar maxsulot ishlab chiqaradi.

Hozirgi vaqtda ko'p o'quv sexlari mavjud. Bular ayniqsa sanoat yo'nalishidagi, maishiy xizmat ko'rsatish, savdo sotiq va xakozo yo'nalishlarida.

6. IChT tayanch korxonalarda tashkil etish. Bunda asosan o'z bilimlarini chuqurlashtirish, kasbiy malaka va ko'nikmalarni talab darajasiga ko'tarish, ilg'or ishlab chiqarish tajribalarini o'rganish, mustaqil ishlashga va ishlab chiqarish amaliyotini o'tkazishga tayyorlashni amalga oshiriladi.

7. Shtat ish joylarida IChT amalga oshirish. Bunda asosan ishlab chiqarish bitiruv amaliyotlari amalga oshiriladi. Chunki korxonalar amaliyotga kelgan talabalardan o'zlariga rahbarlar tayinlashadi, bu esa juda muhim.

8. IChT ishlab chiqarish sharoitida amlga oshirish. O'quvchilar ishlab chiqarish sharoitida ta'lim olayotganlarida o'quv jarayonlarini tashkil etishning shakllari quyidagilarnda iborat bo'ladi.

- O'quvchilarning o'quvchilar brigadalari tarkibida ta'lim olishi;
- Malakali ishchilar brigadalari tarkibida ta'lim olishi;
- O'quvchilarning malakali ishchilarga yakka tartibda biriktirib qo'yilishi.

Yuqorida aytib o'tilganidek ishlab chiqarish ta'limini tashkil etish shakllari bilan o'quvchilar o'quv ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish shakllarini farqlay olish kerak. Frontal-gruppaviy, brigada va yakka tartibdagi faoliyat ana shunday shakllar jumlasiga kiradi. Ulardan har biri o'z afzalliklariga va kamchiliklariga ega bo'lib, o'quvchilarning ishlab chiqarish ta'limidagi muayyan sharoitlariga qarab tadbiq etiladi. O'quv jarayonini tashkil etish shakllari bilan o'quvchilar faoliyati shakllarini birgalikda ko'rib chiqish kerak.

Ishlab chiqarish jarayonining barcha asosiy tarkibiy qismlari, ya'ni maqsadi, mazmuni, o'quvchilarning o'quv faoliyati hamda ustozning o'qitish faoliyati (ta'lim berish shakllari va metodlari), ta'lim vositalari o'zaro chambarchas bog'langandir. O'quv jarayonining turli bosqichlarida ta'limning maqsadlari uning mazmunini belgilaydi; ta'lim metodlari va vositalari ko'p jihatdan ta'lim mazmuniga bog'liq. O'quvchilarning o'quv faoliyati hamda ustozning o'qitish faoliyati o'zaro chambarchas bog'langan bo'lib, birgalikda kechadi va bir-biriga tuzatishlar kiritib turadi.

Ishlab chiqarish ta'limi o'quv jarayonini o'tkazish joyi bilan bog'langandir.

II. O'quvchilarning o'quv faoliyatiga qarab ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari

O'quvchilarning o'quv faoliyati bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllarini turkumlashda (klassifitsiyalashda) asosan o'quv materialining mazmunida kelib chiqiladi va ko'pchilik mualliflar klassifikatsiyasida

Ishlab chiqarish ta'limini tashkil qilishning-ya'ni o'quvchilar faoliyatining quyidagi shakllari mavjud frontal, gruppali (brigada, zveno) va individual (yakka-yakka).

O'quvchilarning biror ishni bajarishda frontal va individual ishlab chiqarish ta'limi shakllarishartlidir, chunki, o'quvchilar frontal ish bajargani bilan har bitta o'quvchi o'zi individual ish bajaradi. Shuning uchun bu yerda ish bajarish oxirgi natijaga yo'naltirilgan bo'lishi bilan uni har bitta o'quvchi yengil bajaradi. Olingan natija brigadasi (frontal) bo'ladi bajarilishi individual. Shuning uchun kompleks xarakterga ega bo'lgani uchun uni kollektivli ya'ni jamoaviy deyish mumkin.

Shu sababli ishlab chiqarish ta'limini tashkil qilishning ikkita shakli bor desa ham bo'ladi, ya'ni: jamoaviy va individual.

O'quv jamoaviy shakl o'z ichiga: gruppali, brigadali va zvenoli ishlab chiqarish ta'limini tashkil qilish shakllarini oladi. Shunday qilib:

- Ta'limning frontal shaklida hamma o'quvchilar bir xil asbobda bir xil, ish bajaradi va bir xil materialni bir vaqtda o'rganishadi.
- Ta'limning gruppali shaklida o'qitish gruppaning hamma a'zolarini ishlab chiqarish ta'limi mavzusini o'rganishadi va ularda bir xil malaka va ko'nikmalar o'qitish vositalari yordamida amalga oshiriladi. Ta'limning bu shakli o'quvchilarda boshlang'ich rejani va ko'nikmalarni shakllantirish bilan xarakterlanadi.
- Ta'limning brigada shaklida o'qitish usulida brigada a'zolarining (gruppasining) ishlab chiqaradigan mahsulotining o'zaro bog'liqligi bilan xarakterlanadi, (nooperasiya shakli) va jamoaviy javobgar hissi shakllanadi.

Agarda ohirgi natija brigada a'zolari orqali olinmasa u holda zvenoli o'qitish shaklidan foydalaniladi. Bu murakkab maxsulotlarni ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Zvenoli o'qtishi shaklini o'quv ishlab chiqarish ustaxonalarida, o'quv sexlarida va qisman ishlab chiqarishda qo'llash mumkin.

- Yakka tartibda o'qitishni tashkil qilish shakli asosan laboratoriya sharoitida ishchilar jamoasidagi IChTda va bo'lajak shaxsiy ish joylaridagi amaliyot davrida qo'llash mumkin.

III.O'quv jarayonini boshqarish bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari

Ishlab chiqarish ta'limi ustasining faoliyatini tashkil qilish.

Yangi ta'lim mazmunini o'quv jarayoniga qo'llash ishlab chiqarish ustalar faoliyatini qayta qarab chiqishni taqozo etmoqda. Ya'ni ilgari har bir usta bitta gruppaga biriktirib qo'yilib faqat shu grupp bilan ish olib borgan bo'lsa, endi bu ta'lim mazmuni ularni ixtisoslashtirishni taqozo etmoqda. Chunki, ishlab chiqarish ta'limi bo'limlari murakkablashib bormoqda. Shuning uchun usta uning hammasini mukammal bilishi qiyin.

Xozirgi paytda ba'zi o'quv muassasalarida ishlab chiqarish ustalarini o'quv ustaxonalariga, laboratoriyalarga hamda guruxlarga biriktirib qo'yilmoqda. Ustaxona yoki laboratoriyalarga biriktirilgan ustalar o'quv reja va dastur mazmuniga oid hamma guruhlarda dars olib boradi. Shu bilan birga guruhga biriktirilgan ishlab chiqarish ustasi laboratoriya yoki ustaxonaga biriktirilgan usta bilan birga o'zining pedagogik faoliyatini olib boradi. (Bu VNII protexobrazovaniyaning ba'zi o'quv muassasalarining ximiya profilida yaxshi natija beradi). O'quv ustaxonasiga biriktirilgan ishlab chiqarish ustasi ishlab chiqarish ta'limi jarayonida bir vaqtning o'zida tarbiyaviy ishlarni ham olib boradi.

Mavzuga oid so'z va iboralar: Ixtisoslik, malaka, ishlab chiqarish ta'limi, ko'nikma,mazmun, forma, ishlab chiqarish ta'limini tashkiliy shakllari tipologiyasi, o'quv ishlab chiqarish obyektlari, ishlab chiqarish ta'limi ustasining faoliyatini tashkil qilish, Ta'limning frontal shaklida hamma o'quvchilar bir xil asbobda bir xil, ish bajaradi va bir xil materialni bir vaqtda o'rganishadi, ta'limning gruppali shakli, ta'limning brigada shakli.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni. T.: 1997. y.
2. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". T.: 1997 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 5-yanvardagi "Uzluksiz ta'li tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida" gi 5 sonli qarori.
4. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi tayyorlov yo'nalishlari kasb va ixtisosliklar umumdavlatlasniflagichi. -T.: 2002, 2004.
5. Abdullayev A.X. Ametov A.K. Kadrlar tayyorlash miliy dasturi falsafasi, davlat ta'lim standartlarini o'rganish bo'yicha" o'quv qo'llanma. -T.: 2003.
6. Abdullayev A.X., Dexkambayeva Z. «O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tayyorlov yo'nalishlari bo'yicha tarmoq ta'lim standartlarini ishlab chiqish» uslubiy qo'llanma. -T.: 2000.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Boltaboyev S.A., Ismoilova M.M. Kasbiy ta'lim metodologiyasi fanidan kurs ishlari. (metodik qo'llanma). T.: TDPU, 2002.
2. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.Sh. Mehnat va Kasbiy ta'lim metodologiyasidan amaliy mashg'ulotlar (Metodik qo'llanma). T.: TDPU, 2002.
3. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.Sh., Sattorov V.N., Avazboyev O.I. Mehnat va Kasbiy ta'lim metodologiyasidan o'quv mashg'ulotlari. Uslubiy qo'llanma. 2002.
4. Sharipov Sh.S. va b. Pedagogik amaliyot (metodik qo'llanma). T.: TDPU, 2006.